DOI 10.33190/0027-2833-312-2020-3-003

Л. Л. БЕЛЕЙ

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
Київ, Україна
Електронна пошта: to.mamay@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4094-6418

ПОЗИВНІ УЧАСНИКІВ АТО Й ООС — ТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Стаття присвячена особливостям творення й функціонування військових псевдонімів-позивних в українських збройних формуваннях під час проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил на сході України (з 2014 року й дотепер). За результатами анонімного анкетування серед українських ветеранів зібрано історії утворення 500 позивних та отримано інформацію про особливості їхнього функціонування. Виділено найтиповіші моделі й способи творення позивних, проаналізовано їхні функціональні особливості, формальні вимоги до позивних, типовий розмір (кількість одно-, дво-, три- і чотирискладових), розглянуто вплив таких соціальних параметрів, як регіональне походження, стать, освіта і мова спілкування (українська, російська, білінгвізм). 85 % респондентів чоловіки, 15 % — жінки. Вік респондентів — від 20 до 72 років (найчисельніша група — від 30 до 45 років). Виявлено найпродуктивніші моделі творення позивних: відіменні (від імені, прізвища, по батькові); від професії, хобі, заняття; від ознак характеру, рис інтелекту; від зовнішності (зачіска, татуювання, елементи одягу); від відомої персоналії або персонажа (літературного твору чи кіно); від бойової історії (попередні місця служби, успіхи у боях, присвоєні військові звання); від регіону/міста походження, етнічної ідентичності; від прізвиськ дитинства або юності, оказіональні (найменш типові історії утворення). Досліджено кількісне співвідношення позивних, придуманих самотужки, і тих, які вигадали однополчани, зокрема у різних моделях утворення. Розглянуто особливості функціонування позивних українських ветеранів після завершення служби — чи використовуються вони поза воєнним контекстом, наскільки часто тощо. Досліджено найчастіші позивні в українських збройних формуваннях на матеріалі словника позивних, укладеного Ю. Копитко на базі «Книги пам'яті полеглих за Україну».

Ключові слова: антропонімікон, позивний, псевдонім, гетеронім, білінгвізм, попкультура, російсько-українська війна.

З 2014 року Росія веде проксі-війну з Україною. Станом на 1липня 2019 р. статус учасника бойових дій в Україні присвоїли 369 451 особі (95,94 % чоловіки, 4,06 % — жінки) [Марценюк : 5]. За даними ООН, станом на кінець 2019 року жертвами війни стали 40–43 тис. людей, з них 12 800–13 000 загиблих (4000 — українські військові) [Міллер]. На жаль, ці події зачепили доволі суттєву частину суспільства, і це не могло не позначитися на мові, оскільки тема війни посіла важливе місце в інформаційному просторі. Ак-

© Л. Л. БЕЛЕЙ, 2020

туалізувалася і почала широко застосовуватися мілітарна лексика, а в безпосередніх учасників бойових дій виникла необхідність активно застосовувати військові псевдоніми.

Під час військових операцій учасники повинні тримати зв'язок та координувати дії. Для цього використовують радіочастоти, які може прослуховувати противник. Саме тому військові послуговуються псевдонімами, щоб залишатися анонімними. Псевдоніми, якими учасники операції користуються під час радіозв'язку, називають позивними.

У «Радянський воєнній енциклопедії» подається така норма: «Позивні вводять в обіг лише на певний час розпорядженням штабу, що організовує зв'язок. Довільне призначення заборонено, а зміна цього виду найменувань неможлива без дозволу керівництва» [СВЭ, т. 6 : 397].

Ця норма збереглася і в Збройних силах України: «Для управління підрозділами і вогнем старшим командиром призначаються єдині орієнтири, сигнали, умовні назви та позивні. Змінювати їх забороняється» [МОУ : 16].

Генерал-майор Ігор Гордійчук так описує історію виникнення свого позивного *Сумрак*: «Я прийшов на посаду, де цей позивний вже був. Це не я придумав, це було придумано вже старшим командуванням. Це було ще на початку АТО. Позивний вже був. Сьогодні одна людина може мати цей позивний, завтра — інша. Це для вищих посадових осіб. Я був на посаді — помічник начальника розвідки спеціальних операцій. Для нижчих можуть бути власні позивні» [ТСН].

У проксі-війні Росії з Україною беруть участь не тільки регулярні, але й добровольчі військові формування. З українського боку добровольчий рух був доволі масовим: у рамках ЗСУ та МВС утворено ряд батальйонів, зокрема «Айдар», «Донбас», «Дніпро-1», «Харків», «Азов», «Карпатська Січ» і т. д. Діяли також незалежні добровольчі формування: «Добровольчий український корпус», батальйони «ОУН», «Січ», «Сармат» та ін. Росія, подаючи проксі-війну як внутрішньоукраїнський конфлікт, у медіаматеріалах завжди акцентує на тому, що основну боротьбу з боку так званих республік ведуть саме добровольчі парамілітарні формування на кшталт батальйонів «Восток» та «Сомалі».

Отже, в добровольчому русі військові псевдоніми відіграють не менш важливу роль. Тут вони з'являються не тільки з оперативної необхідності зашифрувати власну ідентичність, але й через культурні традиції, корені яких можна прослідкувати ще в козацтві, адже велика кількість прізвищ козацького походження — це колишні військові псевдоніми.

«Запорозькі прізвиська надавалися в різні часи і з різних мотивів, але основа їх появи була одна й та сама — або пам'ятний вчинок людини, або незвичайна подія в її житті, або особлива риса її характеру, поведінки чи зовнішнього вигляду. В основу прізвищевих назв часто закладалися жарт, гумор, насмішка. Тому ці прізвиська експресивні, емоційно-оцінювальні. Тепер цю експресивність важко або й неможливо визначити. Тому вони не відрізняються від особових назв, даних колись як генетично автохтонні власні імена. Так, старий запорожець М. Корж розповідав, що своє прізвисько одержав тому, що, сходячи з могили Чортомлик, упав і скотився донизу, ніби корж. Малому на зріст козакові дали прізвисько Махина, великому — Малюта, неповороткому — Черепаха. Присліпою назвали козака, який, перебуваючи на чатах, не помітив, як підійшла польська частина. Таких прізвиськ козак міг мати кілька. Нині ці прізвиська (уже прізвища) без прив'язування

до ситуації, за якої їх дали тому чи іншому козакові, сприймаються емоційно нейтральними» [Білоусенко : 528].

Під час національно-визвольних змагань у ХХ ст. практика військових псевдонімів також була досить поширеною. Наприклад, підпільна діяльність Організації українських націоналістів та Української повстанської армії вимагала високої конспірації і обов'язкових псевдонімів. І на цьому етапі прибрані імена не були гумористичними, а радше просто допомагали замаскувати справжню особу.

Використовувалися числові псевдо (275 — Анатолій Маєвський, 4860 — Григорій Троюк, 9-98 — Дякон Ярослав), поєднання букв і цифр (А-13 — Юліан Гуляк), однослівні псевдо (*Артем* — Осип Дяків-Горновий, *Андрух* — Ярослав Гайвас, *Боян* — Борис Когуч) та двослівні псевдо, що імітують ім'я і прізвище (*Василь Вечера* — Петро Гудзоватий, *Василь Щербак* — Василь Хома, *Володимир Зборівський* — Володимир Тимчій) [Псевдо діячів ОУН та УПА].

У добровольчих батальйонах, починаючи з 2014 року, відбулося схрещення військових псевдонімів та позивних, тобто культурної традиції, яка передбачала використання прізвиська на війні, й тактична необхідність маскування особи під час координації бойових дій за допомогою радіозв'язку. Причина такого схрещення — в тому, що добровольчі формування не завжди дотримувалися військових статутів, які забороняють подібну практику. Ріст добровольчого руху, активне висвітлення бойових дій, інтерв'ю з військовими, які воліли називатися прибраними іменами, — все це спричинилося до того, що жанр позивних-військових псевдонімів став стрімко розвиватися. Тепер термін «позивний» часто використовують у значенні універсального військового псевдоніма, тому далі ми вживатимемо його з цим значенням.

Тема сучасних українських позивних викликала цілком продуктивне зацікавлення в цілого ряду науковців. Дослідження Л. Кравченко [Кравченко 2016] базуються на корпусі 700 позивних, частина яких згадувалась у ЗМІ, інші ж були зібрані з опитування. Ю. Копитко [Копитко] уклала словник з 943 позивних, зібраних у «Книзі пам'яті полеглих за Україну» [КППУ]. Також проблематиці позивних присвячені розвідки Л. Підкуймухи [Підкуймуха], Н. Шульської [Шульська] К. Олара [Олар] та ін. Ці дослідження зосереджені на самому явищі позивних без урахування ширшого суспільного контексту. Залишається недослідженим вплив соціальних параметрів на творення позивних (вік, стать, освіта, мова спілкування, регіон походження).

Для нашого дослідження проведено анкетування серед ветеранів. В анкеті ми просили надати інформацію про вік, стать, вибрати регіон проживання (24 області, АР Крим, Київ), вказати освіту (середня, професійно-технічна, вища, науковий ступінь), мову спілкування (тільки українська, переважно українська і російська, українська і російська порівну, переважно російська і українська, тільки російська), подати позивний, історію утворення позивного, відповісти на питання: «Хто придумав позивний? (власне авторство/придумали інші)», «Коли з'явився позивний? (до служби/під час служби)», «Чи використовується позивний поза службою?», «Чи мали Ви інші позивні? (якщо так, то описати, як вони виникли і чи вживаються)». В останньому блоці ми просили вказати позивні загиблих побратимів і їхню мотивацію (якщо респондентам вона була відома).

Нам вдалося зібрати 350 анкет, у яких детально описано функціонування 500 позивних. 85 % респондентів — чоловіки, 15 % — жінки. Вік анке-

тованих — від 20 до 72 років. Найчисельніша група — від 30 до 45 років. 30 % респондентів проживає у Києві, решта в інших регіонах (представлено всі області). 65 % учасників опитування мають вищу освіту, 21 % професійно-технічну, 10 % — середню, 4 % — науковий ступінь.

Мова спілкування респондентів: 31 % тільки українська, 22 % переважно українська і російська, 22 % українська і російська порівну, 21 % переважно російська і українська, 4 % тільки російська.

Проаналізувавши анкети, у яких ветерани детально описують використання позивних, вважаємо за доцільне розрізняти чотири функціональні типи цього поняття: 1) оперативні; 2) посадові; 3) позиційні; 4) гетеронімні.

Оперативні позивні існують найменше часу, їх вигадують під конкретну операцію, а потім змінюють.

Посадові — це позивні, закріплені за окремими посадами. На ці посади можуть приходити інші особи, а позивні залишаються ті самі.

Позиційні — це назви окремих позицій, спостережних пунктів тощо. Коли солдати прибувають на ці локації, то використовують саме їх.

Перші три групи — це статутне використання позивних. У цьому випадку їх придумують не носії, а вище командування.

Гетеронімні позивні [1] можуть придумати як самі носії, так і їхні однополчани. Їх використовують не тільки під час конкретних операцій та радіокомунікації, а й на щодень у колективі.

Відповідно до даних з анкетування ми встановили ряд критеріїв, що їх повинні задовольняти позивні:

1. В одному колективі не може бути двох однакових позивних.

2. Позивний має бути коротким і однослівним (двослівні трапляються вкрай рідко).

3. Позивний має звучати чітко, щоб не виникало плутанини у радіоефірі.

4. Позивний повинен маскувати особу.

У трьох анкетах респонденти вказали, що спочатку мали один позивний, але змінили колектив, і довелося придумувати інший позивний, оскільки в новому колективі вже була особа з таким самим.

Серед зібраних позивних переважають двоскладові (58 %), трискладові (22 %) та односкладові позивні (22 %). Чотири і більше складів трапляються тільки у 4 % позивних.

Чіткість — важлива вимога, оскільки у радіоефірі можливі шуми, сигнал може бути слабким або піддаватися глушінню противником. Тому ідеально, якщо у позивному є сонорні та дзвінкі звуки.

Щодо маскувальних властивостей, то не всі позивні досягають цієї мети. Ми зафіксували кілька одиниць з нульовим маскуванням (справжнє ім'я або прізвище, скорочена форма імені), досить чисельна група (25 %) має низький рівень маскування (скорочена форма прізвища, імені чи по батькові, назва справжньої професії особи), однак 75 % позивних у нашому корпусі відзначаються сильним рівнем маскування (слова, ніяким чином не пов'язані з іменем чи цивільною професією особи). Одна респондентка відзначила,

[1] Гетероніми — це вигадані імена, що їх автори використовують паралельно зі справжніми для публікації нетипової для себе творчості. Позивні-гетероніми функціонують у сфері війни, водночас у цивільному житті їх носії послуговуються справжніми (метричними) іменами.

що спеціально взяла позивний чоловічого роду, щоб збивати з пантелику противника.

Л. Кравченко пропонує таку класифікацію позивних за лексичною базою:

– *апелятивні позивні*: зоолексемні, фітолексемні, від назв предметів побуту, від назв професії, архаїзмів, характеристик зовнішності, назв частин тіла, етнонімів, лексем на позначення релігійних та світоглядних переконань, родинних стосунків.

– *онімні позивні*: від власних імен; від прізвищ; від по батькові; відойконімні; від літературних героїв; від бібліонімів, міфонімів; від відомих людей; відергонімні; зоонімні; хрематонімні [Кравченко 2014 : 232].

За підрахунками дослідниці апелятивні позивні переважають (60 %) над онімними [*ibid.*]

Ю. Копитко виділяє чотири групи позивних за мотивацією утворення:

1) номінація за ознакою «людина в суспільстві»: (за професією / родом занять/хобі; етнічно-національною належністю; статусом у суспільстві, званням, титулом; спорідненістю / стосунками між людьми);

2) номінація за характерними рисами носія: за рисами характеру; зовнішністю; кольорами; зброєю, військовою технікою; частинами тіла; знаряддями праці; відчислівникові псевдоніми; конотоніми на позначення акторів, співаків, знаменитостей; конотоніми на позначення відомих історичних постатей; конотоніми на позначення героїв кіно- та мультфільмів, фольклору й міфів; за моральними і політичними переконаннями;

3) номінація за ознакою «реалії навколишнього світу» (звірі, плазуни, комахи; птахи; флора; топоніми; риби; речовини, матеріали, суміші; явища природи; назви топографічних об'єктів);

4) відіменні номінації (назви осіб від прізвища; від імені; від по батькові; від власне особових імен/прізвищ) [Копитко : 14].

Термін «мотивація утворення» не зовсім точний, оскільки мотивація утворення у всіх позивних та псевдонімів одна — приховати справжнє ім'я. Щодо бойових псевдонімів значно коректніше вживати термін «історія творення».

При класифікації позивних важливо відштовхуватися не від кінцевої змістової форми позивного, а від його походження. Наприклад, солдат міг отримати позивний *Доцент*, бо він а) у цивільному житті займав цю посаду, б) у нього прізвище Доценко, в) він подібний на героя радянського фільму «Джентльмени удачі». Перша думка — шукати історію творення у професії носія, однак вона могла бути іншою.

Поділ позивних на онімні й апелятивні — це також концентрація на кінцевій формі позивного, а не на його походженні. Скажімо, позивний *Білка* вказує на відапелятивність, але історія творення може бути відантропонімна — від прізвища Більчинський.

Саме тому важливо проводити анкетування для з'ясування справжніх історій творення, що можуть відрізнятися від позірно очевидних, які підказує кінцева форма позивного.

Історії творення окремих позивних часто бувають повторюваними, тому їх можна згрупувати у типові моделі, які, своєю чергою, доречно сортувати за частотністю — від найпоширеніших до найрідкісніших.

Отже, у проаналізованих анкетах можна виділити дев'ять моделей творення позивних:

1) відіменні (від імені, прізвища чи по батькові) (20 %);
2) від професії, хобі, заняття (15 %);
3) від ознак характеру, рис інтелекту (12 %);
4) від зовнішності (10 %);
5) від відомої персоналії, персонажа (10 %);
6) від бойової історії (10 %);
7) від регіону/міста походження, етнічної ідентичності (8 %);
8) прізвисько з дитинства або юності (8 %);
9) оказіональні (7 %).

Серед відіменних переважають позивні на основі прізвища [2]. Використовуються усічені форми (*Мартин* < *Мартинов*, *Сокол* < *Соколенко*, *Кіндрат* < *Кіндратенко*), усічені форми з модифікацією (*Шик* < *Шинкар*, *Береза* < *Березенко*, *Жорж* < *Жержайло*, *Крава* < *Кравчук*, *Смурзік* < *Смурний*). У незначній групі застосовано асоціативну модель творення на базі прізвища. Від прізвища *Антонов* утворено позивний *Самольот* (через асоціацію з відомими літаками), від прізвища *Пугаченко — Філін*, *Матросенко — Боцман*, *Корабленко — Морячок*, *Заєць — Косий*. З прізвища *Хитайлюк* утворено позивний *Хітмен* із додаванням англійського форманта **-мен.**

Серед позивних на основі імен використовують гіпокористики, що широко побутують у щоденному вжитку: *Ярік* < *Ярослав*, *Даня* < *Данило*, *Слава* < *В'ячеслав*, *Бодя* < *Богдан*), *Макс* < *Максим*), *Вован* < *Володимир*, *Лора* < *Лариса*; базою для творення позивних можуть також ставати менш поширені гіпокористики та відгіпокористичні прізвиська: *Нікітос* < *Нікіта*, *Вальок* < *Валентин*, *Лесик* < *Олександр*, *Паштет* < *Павло*, *Лєший* < *Олексій*, *Колямба* < *Микола*, *Пантя* < *Пантелеймон*, аналоги імен або гіпокористиків у англійській чи французькій: *Майкл* < *Михайло*, *Ендрю* < *Андрій*, *Кет* < *Катерина*, *Мері* < *Марія*. Незначна група — використання іноземних близьких за звучанням імен: *Ромео* < *Родіон*, *Лорна* < *Лариса*, *Жан* < *Женя*. У двох випадках позивні утворені з гіпокористика *Дімон — Лімон* та *Покемон*. У цій підгрупі також діє асоціативна модель. Через ім'я *Адріан* боєць отримав позивний *Челентано*. Позивний *Казєй*, за версією його носія, утворився шляхом поєднання онімів *Казанова* і *Андрєй*.

Два позивні у нашому корпусі — це абревіатури прізвища, імені й по батькові (*СОМ*, *ПОП*), а один утворено складанням частин імені і прізвища — *НікМен*.

Позивні від по батькові, як правило, отримують старші бійці на знак поваги. Це або повна форма по батькові (*Борисович*, *Іванович*) або усічена (*Юрович*, *Палич*). Одна респондентка також отримала позивний від по батькові, але він у чоловічій усіченій формі — *Санич*.

У групі позивних від професій, заняття й хобі велика підгрупа утворилася з назв спеціальності чи посад: *Ботанік*, *Фізик*, *Хімік*, *Спасатєль* (працівник МНС), *Альпініст*, *Психолог*, *Дантист*, *Юрист*, *Картограф*, *Повар*, *Банкір*, *Пілот*, *Хірург*, *Професор*, *Доцент*. Іноді однополчани не розуміють специфіки певної професії, посади чи титулу й через те дають не зовсім точні позивні. Так, ріелтор отримав позивний *Маклер*, а редактор стрічки новин — *Журналіст*, кандидат наук — *Академік*. Трапляються усічені форми (*Псіх* < психолог, *Док* < *доктор*, *Слід* < рос. *следователь*). Три позивні утворилися

[2] Справжні прізвища дещо змінені для захисту персональних даних респондентів.

за місцем роботи — *Аптека*, *Кінотеатр*, *Тайфун* (найменування фірми, що надає послуги з охорони). Іноді назви професій вживають у розмовних варіантах: *Дальнобойщик*, *Бугор* (бригадир на будові), — або перекручують у жартівливій формі: *Ведмедик* (медик), *Звіздогляд* (астроном).

Трапляються метонімічні позивні, пов'язані з професією: *Фаза* (електрик), *Фотік* (працював з оптикою), *МАЗ* (працював на вантажівці). Позивні *Маямі* та *Сміт* утворено асоціативно від професій пляжного рятувальника та морського агента (тут ключове слово — «агент», як Агент Сміт у фільмі «Матриця»).

У групі позивних від ознак характеру та рис інтелекту засвідчуємо звичайні прикметникові означення — *Мудрий*, *Смішний*, *Святий*, *Лютий*, *Ярий*, *Гламурний*; іменники, що прямо дефініюють риси характеру — *Скептик*, *Няшка*, *Псих*, *Умнік*; іменники, що не вживаються для прямого опису рис характеру, але вказують на них (підтверджено в анкетах) — *Журба*, *Позитив*, *Кіпіш*, *Бєс*, *Сон* (любив поспати), *Сич*, *Фестиваль*, *Смайлик*. Зафіксовано кілька позивних, що за своєю формою вказували на іншу історію творення, але за свідченням респондентів ішлося саме про риси характеру: ерудованість — *Професор*, *Яндекс*, *Вікі* (скорочено від *«Вікіпедія»*), *Шаман*, владність — *Вожатий*, *Директор*, *Бугор*, анархічність — *Махно*, патріотичність — *Бандера*, напористість — *Танк*, вибуховість — *Бімба*, *Динаміт*, *Ефка* (від гранати *Ф1*), жорстокість — *Мюллер*, *Фашист*, хитрість — *Фоксі*.

Серед позивних, пов'язаних із зовнішністю, популярна історія творення — опис зачіски та волосяного покрову обличчя: *Чуб*, *Ірокез*, *Лисий*, *Вусатий*, *Усач*, *Борода*, *Руда* (колір волосся), *Бородач*, *Сєдой*, *Сивий* (колір волосся). У деяких випадках позивні, що позірно вказують на іншу історію утворення, також насправді були присвоєні через волосся на обличчі або зачіску: *Слідопит* (наявність ірокезу), *Чуббака* (пишна борода), *Хаттаб* (борода), *Далі* (вуса), *Джейн* (респондентка зголила волосся на голові, як героїня фільму «Солдат Джейн»).

Окрім волосся, важлива така ознака, як наявність татуювань і самі витатуйовані зображення — *Розписний*, *Мальований*, *Смайлик*, *Фенікс*, *Руна*, *Індєєц*, Хіщнік (тату тигра), розмір тіла та його частин — *Рама*, *Боров*, *Медвідь*, *Кавун*, *Нос*, колір шкіри — *Чорний*.

У цій групі трапляється жартівлива історія творення — від протилежного. Іноді вона будується на асоціації. Наприклад, *Товстий* — позивний бійця, що насправді був дуже худим; *Сніжок* — позивний мулата; у бійця з позивним *Лакалут* (назва зубної пасти) не було передніх зубів. Зовнішня схожість спричинилася до появи позивних *Моджахед* та *Монгол* (хоча їхні носії не мали відповідного етнічного та культурного підґрунтя). Позивні на честь героїв літератури та кіно — *Смурфік*, *Пух*, *Горець*, *Обелікс* — також утворені через зовнішню схожість.

У цій групі позивних є також підгрупа, що утворилася через елемент одягу або предмет: *Бундес* — мав німецький камуфляж, *Ківі* — мав амулет у формі ківі, *Кропивник* — мав значок з пташкою-кропив'янкою, *Байкер* — прибув до частини у шкіряній куртці, *Іхтіандр* — мав окуляри, як герой радянського фільму «Людина-амфібія»).

До групи зовнішніх ознак можна також додати популярні позивні, що ґрунтуються на віці. Одні з найпопулярніших — *Дід*/*Дєд* та *Батя* — отримують найстарші бійці у колективі. А наймолодші, відповідно, — *Малий*/*Малиш*.

У групі відомих персоналій та персонажів трапляються позивні на честь видатних воїнів (як власні назви, так і апелятиви): *Давид*, *Спартанець*, *Богун*, *Козак*, *Вікінг*, *Мамай*, *Гусар*, *Скіф*, *Сармат*, *Самурай*. Також популярні персоналії кінорежисерів, письменників, художників, музикантів, науковців: *Фінчер*, *Спілберг*, *Фріда*, *Леонардо* (на честь да Вінчі), *Байрон*, *Данте*, *Некрасов*, *Курт* (на честь Воннеґута), *Блек* (на честь Річі Блекмора), *Дарвін*, *Дженнер* (за прізвищем винахідника вакцини). Є група позивних на честь богів — *Одін*, *Шива*, *Сварог*, *Афіна*, *Пром* (скорочено від *Прометей*), *Міф* (скорочення від *Мефістофель*). Численну підгрупу становлять позивні на честь вигаданих персонажів з літератури, фольклору, кіно: *Рута* (персонаж книги Д. Корчинського «Війна у натовпі»), *Крауч* (Гай Краучбек з книги І. Во «Меч честі»), *Фес* (персонаж з фентезі), *Гном*, *Маріаччі*, *Нео*, *Рембо*, *Янаш* (герой фільму «Зірки Еґера»), *Кенні* (з мультфільму «Південний Парк»), *Шутнік* (персонаж фільму С. Кубріка «Full Metal Jacket» у російському перекладі), *Тайлер* («Бійцівський клуб» Ч. Палагнюка), *Борода* (від Синьої Бороди), *Датський* (Гамлет, принц Датський), *Тарзан*.

Бойова історія — це важливе джерело утворення позивних. Як зазначено вище, саме воно активно використовувалося за часів козацтва. На сучасному етапі серед позивних від бойової історії можна виділити підгрупу, пов'язану з попереднім місцем служби: носії позивних *Боцман*, *Морєман*, *Баркас* раніше служили у ВМС, *Ангола* — служив у миротворчій місії в Анголі, *ВДВ* — колишній десантник, *Танкіст* — служив танкістом, Днєпр — служив у батальйоні «Дніпро», *Броня* — служив водієм БМП, *Нацик* — служив раніше у Національній гвардії, *Душман*, *Баграм* — ветерани війни в Афганістані. Наступна підгрупа — за актуальним військовим званням: *Кеп* — капітан, *Старший* — старший сержант, *Прапор* — прапорщик, *Старшина* — старшина, *Лєйтьоха* — молодший лейтенант, *Старпом* — старший помічник капітана корабля. Також важлива військова спеціалізація (*Дрон* — оператор коптера, *Хімік* — військова професія хімічний майстер, *Фугас* — сапер). У цій групі є і числові позивні (*Восьмий* — служив у восьмому батальйоні, *Сімнадцятий* — сотник сімнадцятої сотні на Майдані, *Чотиристадев'ятий* — номер ретранслятора, який обслуговував боєць, *Дев'ятий* — номер у списку добровольців). Два позивні у нашому корпусі з'явилися через помилку командирів, що когось переплутали, або неправильно записали — *Керріл* та *Британець*.

Деякі позивні пов'язані з конкретною подією на війні: *Родін* (відзначився у бою за шахту «Родіна»), *Лакі* (дивом вижив у страшному бою), *Грибник* (збирав гриби на полігоні), *Мангал* (вдало підпалив противника), *Художник* (малював картини кулями з кулемета), *Ночнік* (прибув вночі у підрозділ), *Зіберт*, *Туборґ*, *Янтар*, *Бахус* (були на позиції, де валялося багато пивних пляшок).

У групі позивних, що виникли за регіоном/містом походження, перебування та етнічною належністю, є узвичаєні апелятиви: *Дончанин*, *Гуцул*, *Лемко*, *Циган*, *Італієць*, *Поліщук*, *Ногай*, *Казах*, *Подоляночка*, *Молдаван*, *Татарин*, *Азовець*, *Бесараб*, *Киргиз*. Є численна підгрупа позивних, утворених з назви країни, міста, району: *Полтава*, *Одеса*, *Канада*, *Таллінн*, *Азот* (район Азотний в Донецьку), *Троєщина* (район у Києві), *Кавказ*, *Євпаторія*. Є і жартівливі позивні: *Сєпар* для мешканців Донеччини і Луганщини (у нашому корпусі таких засвідчено три), *Ребе* (єврей), *Галл* (галичанин), *Запад* (родом

з Волині), *Маяк* (родом з Одеси), *Палермо* (родом з села Корсунці під Одесою, що мало славу бандитського у 1990-і).

Вісім відсотків позивних у нашому корпусі — це прізвиська, які активно використовувалися до війни. Історія їхнього утворення не завжди прозора, і респонденти не пояснювали її в анкетах: *Вітер*, *Сліва*, *Давид*, *Вітамін*, *Кремя*, *Трос*, *Дизель*, *Забава*, *Фрік*, *Шрек* і т. д.

І остання група — оказіональна. Це позивні з рідкісними або нечіткими моделями утворення. Тут можна виділити кілька невеликих підгруп.

До однієї з них належать позивні, що походять від антропонімів — імені батька, прізвища діда, прадіда (за материнською лінією), — та родинні військові псевдоніми. Ми зафіксували 7 таких позивних. Наприклад, один боєць вибрав собі позивний *Лис*, бо такий мав його дід в УПА.

Ще одна підгрупа — від улюбленого футбольного клубу — *Динамо*, *Шахтар*, *Арсенал*; від улюбленої породи домашніх тварин або їхніх кличок — *Стаф*, *Бульдог*, *Кузьма*, *Яр*; від улюбленого кольору — *Ред* (англ. червоний), від слів-паразитів (так зазначили самі учасники анкетування. —*Л. Б.*) у звертанні до однополчан (*Персик*, *Жолудь*) і т. д. У деяких випадках респонденти не могли пояснити в анкетах історії виникнення позивних, які вони самі собі вибрали — *Ківа*, *Буба*. Кілька респондентів демонстративно вибрали собі смішні або безглузді позивні, бо не надають їм особливої ваги — наприклад, *Одуванчік*.

Наступний блок питань в анкеті стосувався деталей зародження і функціонування позивного. 41,8 % позивних — придумані самотужки, а 58,2 % — вигадали однополчани (або інші особи до служби), тобто з незначним переважанням домінують позивні, придумані іншими. У групах позивних, поділених за історією виникнення, співвідношення за авторством різне (див. табл.).

Таблиця

Авторство позивних залежно від історії виникнення

Історія виникнення	Авторство	
	Самостійно придумані, %	Придумані іншими, %
Відіменні	40	60
Від професії, хобі, заняття	40	60
Від ознак характеру	20	80
Від зовнішності	30	70
Від відомої персоналії, персонажа	70	30
Від бойової історії	20	80
Від регіону/міста походження, етнічної ідентичності	50	50
Прізвисько з дитинства або юності	50	50
Оказіональні	50	50

За даними зібраного матеріалу, бійці найчастіше самі придумують собі позивний, якщо він на честь відомої персоналії, персонажа. Часто позивні власного авторства з'являються, коли йдеться про регіон, місце походження, етнічну належність, або носій бажає актуалізувати дитяче чи юнацьке прізвисько. Значно менше таких одиниць ми виявили у відіменній групі, не-

велика їх кількість і серед утворених від професії, занять і хобі. В останніх групах домінують позивні, що їх придумали інші. Найбільш популярне чуже авторство у позивних від ознак характеру та від бойових історій.

У двох випадках бійці самотужки придумали собі позивні, але однополчани їх модифікували. Респондентка хотіла, щоб її позивний був *Екана*, але її називали *Ікея*. Боєць вибрав собі позивний *Бульдог*, але його кликали *Буля*/*Булька*.

Аналіз анкет засвідчив, що такі параметри, як регіональне походження, освіта чи мова спілкування, не мають вирішального впливу на формування позивних. Так, ці параметри стають основою для змістового наповнення позивних (приїхав з Одеси — будеш *Одеса*, працюєш альпіністом — будеш *Альпініст*), але формально позивні бійців з різних куточків країни, з різним рівнем освіти та різною мовною поведінкою не виділяються. У всьому корпусі позивних, незалежно від зазначених вище параметрів, трапляються росіянізми, англізми, алюзії на американську та радянську попкультури, захоплення зарубіжними письменниками, режисерами, художниками тощо. Це зумовлено тим, що позивний має бути зручним для всього колективу, тому більшість соціальних параметрів окремо взятої особи нівелюється.

Єдиний параметр, що якось проявився в аналізованому корпусі, — це стать. Жіночі позивні (15 % від загальної кількості у нашому корпусі) присутні у всіх моделях творення, крім від бойової історії. Це не означає, що жінки не беруть участі в активних бойових діях, просто ця модель серед них менш популярна. Найбільше жіночих позивних — серед оказіональних, придуманих іншими: *Білка*, *Багіра*, *Сестра*, *Аліса*, *Стріла*, *Рись*, *Фрост*, *Бджола*, *Барбі*. Загалом серед жіночих позивних значно більше вигаданих іншими (75 %), ніж придуманих самостійно (25 %). Три респондентки зазначили, що позивні їм створили власні чоловіки. Звідси можна зробити висновок, що жінки схильні надавати менше значення позивним, ніж чоловіки.

Щодо часу появи позивного, то 72 % респондентів вказали, що позивний з'явився під час служби, а 28 % — до служби. До останньої групи увійшли всі позивні, утворені з дитячих прізвиськ, плюс частина позивних від бойової історії (з попередніх місць служби), а також незначна кількість одиниць, які належать до інших груп.

На сучасному етапі, після війни, 40,9 % респондентів використовують позивні тільки при спілкуванні з колишніми однополчанами, у 32,6 % вони стали прізвиськами, псевдонімами, нікнеймами, 14,6 % — вживають їх украй рідко, 11,6 % — не використовують узагалі. Тобто третина ветеранів активно послуговується своїми позивними після повернення з війни.

72,9 % респондентів мали тільки один позивний, у 27,1 % були також інші. Серед тих, хто мали більш ніж один, частина користувалася оперативними або позиційними позивними, які після завершення конкретних операцій змінювали, частині довелося поміняти позивний, бо у підрозділі, в якому вони опинилися, хтось уже мав такий самий, або ж позивний просто був задовгий чи незручний (*Гауляйтерша*, *Дартаньян*). У частини респондентів позивні просто не прижилися, у незначній групі (4 випадки) паралельно вживалося кілька позивних — для широкого і для вужчого кола.

У словнику псевдонімів воїнів АТО, зібраних Ю. Копитко [Копитко] на базі Книги пам'яті полеглих за Україну [КППУ], вказуються однакові позивні, що належали різним особам. Так можна побачити, які позивні є найпопулярнішими.

Найчастіше у словнику Ю. Копитко фіксуються позивні *Дід*/*Дєд* (11), *Батя* (9), *Дядя* (з додаванням імен *Ваня*, *Коля*, *Вітя*) (7), *Чорний* (7). Популярні також позивні *Тихий* (6), *Шаман* (6), *Білий* (5), *Док* (5), *Змєй*/*Змій* (5), *Кіт*/*Кот* (5), *Лєший* (5), *Лютий* (5), *Скіф* (5), *Балу* (4), *Бізон* (4), *Генерал* (4), *Добрий* (4), *Захар* (4), *Козак* (4), *Німець* (4), *Рижий* (4), *Старшина* (4), *Фізрук* (4), *Адвокат* (3), *Артист*/*Артіст* (3), *Беркут* (3), *Бетмен* (3), *Борода* (3), *Гуцул* (3), *Гюрза* (3), *Кавказ* (3), *Малиш* (3), *Манюня* (3), *Монгол* (3), *Одеса* (3), *Партизан* (3), *Поет* (3), *Поляк* (3), *Прокурор* (3), *Санич* (3), *Сват* (3), *Сєдой* (3), *Старий* (3), *Француз* (3), *Шева* (3), *Шип* (3).

Двічі трапляються такі позивні: *Акула*, *Бабай*, *Бандит*, *Барс*, *Бача*, *Білка*, *Бобер*, *Боцман*, *Броня*, *Бук*, *Ваха*, *ВДВ*, *Ворон*, *Душман*, *Ендрю*, *Єгер*, *Йожик*, *Ірокез*, *Італієць*, *Карась*, *Карат*, *Каспер*, *Кент*, *Кіпіш*, *Кока*, *Колдун*, *Колобок*, *Копчений*, *Космос*, *Костиль*, *Краб*, *Крим*, *Кріт*/*Крот*, *Кузьмич*/*Кузьміч*, *Кум*, *Лис*, *Лисий*, *Лісник*, *Лом*, *Маестро*, *Майор*, *Макс*, *Мамай*, *Матвій*, *Медвєдь*/*Медвідь*, *Механ*, *Мисливець*, *Михалич*, *Морпєх*, *Орел*, *Орест*, *Палич*, *Пілот*, *Полтава*, *Псих*, *Риба*, *Ромео*, *Санта*, *Саха*, *Скорпіон*, *Слонік*, *Сокіл*, *Сон*, *Спец*, *Спікер*, *Стріла*, *Студент*, *Тарас*, *Татарин*, *Тигр*, *Фортуна*, *Хохол*, *Цар*, *Циган*, *Цинк*, *Череп*, *Чех*, *Чечен*, *Шама*, *Шахтар*/*Шахтьор*, *Шульц*, *Шумахер*, *Шустрий*, *Ювелір*, *Юрист*, *Якудза*, *Якут*, *Яр*, *Ярік*.

Оскільки культурний бекґраунд України усе ще досить близький з російським (спільна радянська спадщина, російська культура популярна в Україні), й українці поруч з росіянами у спільній радянській армії пройшли війну в Афганістані 1979–1989 рр., у російсько-українській війні, що почалася 2014 року, чимало однакових позивних трапляється по обидва боки фронту. Ось свідчення російського бойовика: «Я когда сидел в железном шкафу, людей, кто меня держал, не видел, только позывные их слышал, так вообще думал, что у наших нахожусь. Одни и те же они, процентов на 85. Из-за этого сплошная путаница. — "Кошками" обычно всех медсестер называют. Позывной "ВДВ" есть и там, и там, "Бес", "Малыш". Обычно берут первое, что в голову пришло. "Малыш" — мелкий или молодой. "Абхаз" — он из Сухуми приехал. "Штирлиц" — наш парень из Германии. А вот "Гиви" — не грузин, похож просто...» [Дурнев].

85 % спільних позивних — це, звісно, перебільшення російської пропаганди, але важко заперечити, що певна частка їх має єдине походження та утворюється за тими самими моделями.

На жаль, війна усе ще триває, і жанр позивних розвивається далі. Це досить вагомий сегмент у сучасному українському антропоніміконі, і він, безумовно, вартий подальших ґрунтовних досліджень. Проблематика українського військового назовництва вимагає ширшого анкетування, детальнішого аналізу типових моделей, за якими утворюються бойові псевдоніми. Істотним внеском у слов'янську ономастику, мотивологію й соціолінгвістику стануть дослідження особливостей дистрибуції позивних у різних підрозділах ЗСУ (Сухопутні війська, Повітряні сили, ВМС тощо).

ЛІТЕРАТУРА

Білоусенко П. І. Козацькі прізвища. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2007. Т. 4: Ка-Ком. 528 с.

Дурнев Д., Сажнева Е. Моторола и Боцман. Откуда берут позывные участники конфликта в Донбассе. *MK.RU*. URL: https://www.mk.ru/social/2014/10/12/motorola-

i-bocman-otkuda-berut-pozyvnye-uchastniki-konflikta-v-donbasse.html (дата звернення: 10.02.2020).

Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: http://memorybook.org.ua/ (дата звернення: 10.02.2020).

Копитко Ю. Псевдонім як маркер взаємодії понять мова-війна (на матеріалі неофіційного іменника воїнів АТО). Львів, 2019. 109 с.

Кравченко Л. Лексична база позивних українських бійців — учасників озброєного конфлікту на сході України в 2014 р. *Тенденції розвитку української лексики та граматики.* Варшава, 2015. Ч. 2. С. 224–237.

Кравченко Л. Мотиви номінацій позивних українських бійців — учасників бойових дій російсько-українського конфлікту на сході України. *Polska Akademia Nauk. Oddział w Lublinie.* Ч. 2. URL:http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TZwiaz11/10_Kravczenko.pdf (дата звернення: 10.02.2020).

Легендарний «Сумрак» розповів про свій позивний. (2016). *Телевізійна служба новин.* URL: https://tsn.ua/ato/legendarniy-sumrak-rozpoviv-pro-sviy-/pozivniy-734107.html (дата звернення: 10.02.2020).

Марценюк Т., Квіт А. Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових перемог до особистих. Київ, 2019. 71 с.

Міллер К. 13 тисяч: офіційні дані ООН щодо загиблих у війні на Донбасі. *Радіо Свобода.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/29792144.html (дата звернення: 10.02.2020).

Міністерство оборони України. Командування сухопутних військ Збройних сил України. Київ, 2016. 223 с.

Олар К. Український міліті-псевдонімікон: словотвірний аспект. *Ukrainian scientific e-journalLogos.Online.* URL:https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.22.html (дата звернення: 10.02.2020).

Підкуймуха Л. Позивні учасників антитерористичної операції на Донбасі: спроба аналізу. *Мова*: *класичне — модерне — постмодерне* : зб. наук. пр. Київ, 2016. Вип. 2. С. 135–144.

Псевдо діячів ОУН та УПА. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Псевдо_діячів_ОУН_та_УПА (дата звернення: 10.02.2020).

Советская военная энциклопедия : в 8 т. / гл. ред. А. Гречко. Москва, 1978–1980.

Шульська Н. Номінативна характеристика позивних імен бійців АТО, уживаних в мові ЗМІ. *Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка*. Тернопіль, 2017. № 1. С. 342–374.

RERERENCES

Bilousenko P. I. (2007). Kozatski prizvyshcha. *Entsyklopediya istorii Ukrainy*, vol. 44. V. A. Smolii (Ed.) etc. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

Durnev D., Sazhneva E. (2014). Motorola i Botsman. Otkuda berut povyvnye uchastniki konflikta v Donbasse. *MK.RU.* URL: https://www.mk.ru/social/2014/10/12/motorola-i-bocman-otkuda-berut-pozyvnye-uchastniki-konflikta-v-donbasse.html (access date: 10.02.2020).

Knyha pamiati polehlykh za Ukrainu. (2020). URL: http://memorybook.org.ua/ (access date: 10.02.2020). [In Ukrainian].

Kopytko Yu. (2019). Psevdonim yak marker vzayemodii poniat mova-viina (na materiali neofitsiinoho imennyka voiniv ATO). Lviv. [In Ukrainian].

Kravchenko L. (2015). Leksychna baza pozyvnykh ukrainskykh biitsiv — ucnasnykiv ozbroyenoho konfliktu na skhodi Ukrainy v 2014 r. *Tendentsiia rozvytku ukrainskoi leksyky ta hramatyky.* Warszawa. P. II, 224–237. [In Ukrainian].

Kravchenko L. (2016). Motyvy nominatsii pozyvnykh ukrainskykh biitsiv — ucnasnykiv

boyovykh dii rosiisko-ukrainskoho konfliktu na skhodi Ukrainy. *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. Polska Akademia Nauk. Oddział w Lublinie,* 80–85. URL: http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/ TZwiaz11/10_Kravczenko.pdf (access date: 10.02.2020). [In Ukrainian].

Lehendarnyi "Sumrak" rozpoviv pro svii pozyvnyi. (2016). *Televiziina sluzhba novyn.* URL: https://tsn.ua/ato/legendarniy-sumrak-rozpoviv-pro-sviy-pozivniy-734107.html (access date: 10.02.2020). [In Ukrainian].

Martseniuk T., Kvit A. (2019). Zaluchennia veteraniv do hromadskoho i politychnoho zhyttia: shliakh vid viiskovykh peremoh do osobystykh. Kyiv. [In Ukrainian].

Miller K. 13 tysiach: ofitsiini dani OON shchodo zahyblykh u viini na Donbasi. *Radio Svoboda.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/29792144.html (access date: 10.02.2020). [In Ukrainian].

Ministerstvo oborony Ukrainy. (2016). Komanduvannia sukhoputnykh viisk Zbroinykh syl Ukrainy. Kyiv. [In Ukrainian].

Olar K. (2019). Ukrainskyi militia-psevdonimikon: slovotvirnyi aspect. *Ukrainian scientific e-journal Logos. Online.* URL: https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.22.html (access date: 10.02.2020). [In Ukrainian].

Pidkuimukha L. (2016). Pozyvni uchasnykiv antyterorystychnoi operatsii na Donbasi: sproba analizu. *Mova: klasychne — moderne — postmoderne*: *zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, iss. 2, 135–144. [In Ukrainian].

Psevdo diiachiv OUN ta UPA. (2020). *Wikipedia.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Псевдо_діячів_ОУН_та_УПА (access date: 10.02.2020). [In Ukrainian].

Shulska N. (2017). Nominatyvna kharakterystyka pozyvnykh imen biitsiv ATO, uzhyvanykh v movi ZMI. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka,* 1, 342–374. [In Ukrainian].

Sovetskaya voennaya entsyklopediya: in 8 vols. (1978). A. Grechko (Head Ed.). Moscow. [In Russian].

L. L. BELEY

Potebnya Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: to.mamay@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4094-6418

MILITARY NICKNAMES OF THE PARTICIPANTS OF THE ATO AND THE JFO — CREATION AND FUNCTIONING

The article is devoted to the peculiarities of the creation and functioning of the military nicknames (call signs) in the Ukrainian military formations during the Antiterrorist Operation and Joint Forces Operation in the Eastern Ukraine (from 2014 to the present day). The analysis is based on the anonymous poll among Ukrainian veterans. The information about 500 military nicknames was gathered i.e. the history of their creation, the peculiarities of their functioning etc. The most typical models and ways of creation were described. Further parameters were analyzed: the functional peculiarities, formal requirements, typical size (one, two, three and four syllables). The influence of the following social categories was explored: regional origin, gender, education, language (Ukrainian, Russian, bilingualism). 85 % of the respondents — males, 15 % — females. The age of the respondents — from 20 to 72 years (the most numerous group — from 30 to 45 years). The most typical models of nickname creation are as follows: from name (name, surname, patronym): from profession, hobby, occupation; from character traits, intellectual skills; from appearance (haircut, tattoos, garments); from famous person or character (literary or cinema); from personal military history (former places of service, battle histories, military rank); region/city of origin, ethnic identity; from child and youth nicknames; occasional (the less typical creation models). Quantitative correlation of the nicknames created by the soldiers themselves and by their colleagues was analyzed, taking

into consideration the various models of military nickname creation. The analysis includes the peculiarities of functioning of the military nicknames of Ukrainian veterans after the end of their service — do they use them after they leave military sphere, how often etc. The most popular military nicknames are gathered from the military nickname dictionary, composed by Y. Kopytko on the basis of the "Book of Memory of the fallen soldiers of Ukraine".

Keywords: anthroponymicon, call-sign, military nickname, pseudonym, heteronym, bilingualism, pop-culture, Russian-Ukrainian war.

Дата надходження до редакції: 6.05.2020
Дата затвердження редакцією: 14.05.2020